

№ 12 лекция. Цифрлік әлемдегі этнография

Мақсаты: Этнографиялық зерттеу жұмысыңтарында қолданылатын цифрлық құжаттар және этнографияның жаңа ғасырдағы жаңа модельін көрсету. Барлық этнографиялық деректермен, цифрлық құжаттармен таныстыру болып табылады.

Кілт сөздер: рефлексия, конвергенция, интерпретация, цифрлық технологиялар, интеракциялар, мультимодальды этнография.

Дәрістің жоспары:

1. Этнографияның цифрлық әлемдегі орны.
2. Этнографияның мультимодальды сипаты.
3. Цифрлық кеңістіктегі этнография.

Рефлексияның негізгі қағидасы этнографиялық зерттеу мен күнделікті өмір арасындағы конвергенцияны қамтиды. Ең қарапайым мағынада этнографиялық зерттеу қоршаған әлеуметтік әрекетті интерпретациялауда біздің әлеуметтенген дағдымызбен бірге қарапайым түрде бақылау мен тыңдауға негізделеді. Бүгінде мұндай қызметті атқару үшін цифрлық технологиялар пайдаланылады, сондықтан олардың да рөлі ескерілуі тиіс. Әрине, мұндай технологиялар этнографтар үшін де аса маңызды әрі қолжетімді құралға айналды Шын мәнінде жалғыз құрылғы смартфонның өзін, қашықтан сұхбаттар жүргізу үшін, әр түрлі виртуалды жағдайда онлайн қатысу үшін, интеракциялар мен әрекеттерді суретке түсіру, аудио және видео жазба жасау үшін, жазбалар (ауызша немесе жазбаша) даярлау үшін қолдануға болады. Мұндай жаңа технологиялардың пайда болуы кейбір зерттеушілердің "цифрлық технологияның" айрықша формасын ұсынуына алып келді. Алайда бұл туралы әдебиеттерге шолу жасай отырып, аталмыш ұғымның әртүрлі мағынада қолданылғанын байқауға болады. Оларға компьютерлік коммуникациялар мен желілерге шектеулі назар аудару; виртуалды әлемді зерттеу; күнделікті өмірдің аспектілерін тіркеу мен талдауда цифрлық технологияларды қолдану; әлеуметтік субъектілердің "цифрлық технологияларды" пайдалануы; этнографиялық зерттеулердің өнімдерін құрастыру мен қайта құрастыруда цифрлық ресурстарды пайдалану жатады.

Осы дәріс барысында біз барлық аталған стратегияларға шолу жасауға талпыныс жасамаймыз. Ол үшін тұтас бір кітап қажет болар еді, оның үстіне мұндай еңбектер бар (қараңыз, мысалы Pink және басқалары, 2016; Nine

2000, 2015; Lupton 2014; Fielding және басқалары, 2017). Керісінше, біз заманауи цифрлық құрылғылар ұсынатын зерттеу мәліметтерін жинау мен дизайнының мүмкіндіктері; цифрлық кеңістіктер мен виртуалды әлемдерді этнографиялық зерттеу; сонымен қатар этнографияның өзін презентациялау және жазу үшін цифрлық орталардың әсері секілді арнайы таңдалған санаулы негізгі тақырыптарға тоқталып өтеміз. Біз әрдайым цифрлық зерттеулердің мультимодальды этнографиялық жұмыстардың дамуына қаншалықты ықпал етіп отыратынына ерекше көңіл бөлеміз. Сонымен қатар, біз этнографияны жүргізудегі цифрлық және дәстүрлі жолдар арасындағы тұтастыққа баса назар аударамыз. Қазір біз далалық зерттеу жұмыстарын жүргізетін әлеуметтік әлемдер түрлі цифрлық технологияларға толы екенін білеміз. Оның ішінде қазіргі уақытта смартфондар, планшеттер мен ноутбуктерді пайдалану кең етек жайып, жаһандық және жергілікті байланыстардың дамуына ықпал ете отырып, адамзат өміріне дендей еніп отыр. Қысқасы, көптеген адамдардың әлеуметтік қарым-қатынасы цифрлық сипатқа ие болып отыр. Сонымен қатар, виртуалды қауымдастықтар мен кең таралған әлеуметтік қозғалыстар цифрлық технологиялар арқылы жұмылдырылуы мүмкін. Бұл этнографтар, тіпті олар әлеуметтік өзара әрекеттесудің қарапайым үрдістерін зерделеу барысында да, зерттеуге қатысатындардың осындай технологияларды қолдануын ескеруі тиіс дегенді білдіреді. Адамдар бір-біріне қоңырау шалып, хат жазысып қана қоймайды, тіпті өзара қарым-қатынас кезінде де өз мобильді телефондарынан ажырай алмайды. Оның үстіне интернетте қолжетімді нәрсе кей кезде жеке кездесулердің негізгі тақырыбына айналып отырады: суреттер мен твиттерді бөлісу, бірнеше адамдардың біреумен лезде аудио немесе видео арқылы байланысқа шығуы және т.б. Сонымен қатар, кездесулер, сұхбаттар мен басқа да шаралар онлайн өткізілуі мүмкін, тіпті олай болмаған күннің өзінде сол үлгідегі белгілі бір жаңалықтар арқылы хабардар бола алады. Сол сияқты, бұған дейін атап өткеніміздей, этнографтардың цифрлық технологияларды өз мақсатына пайдалана алуы да маңызды. Олар тек қана әртүрлі виртуалды салаларды зерттеу үшін қолданылып қоймай, сонымен қатар жеке оқиғаларды аудио немесе бейне жазу үшін де қолданылады. Сондай-ақ олар әлемнің әр түкпіріндегі қол жетпейтін адамдармен байланысты барынша жеңілдетеді. Этнографиялық зерттеулер қолжетімді технологияларды бұрыннан-ақ қолданады.

Экзотикалық жерлердегі шетелдік далалық зерттеу жұмыстары көбіне суретке түсіріліп келді, ал этнографиялық фильмнің тарихы ұзақ болды. Ауызекі әңгімелер мен халық музыкасы о бастан-ақ таспаға түсіріліп отырды. Соңғы жылдары этнографиялық зерттеулердің кең таралуы алуан

түрлі әдістер мен технологияларды қолдануда көрініс тапты. Визуалды антропология мен әлеуметтану әдіснамалық әдебиеттері бар дербес сала ретінде қалыптасты. Біз ауызша мәліметті жинауға және талдауға үйренгеніміз соншалық, ол зерттеулердің түздік жағдайда тасымалды, сапалы жазу құрылғысының (алдымен аналогтық, кейін цифрлық) көмегімен жүзеге асқанын да оңай естен шығардық. Визуалды мәліметтерді жинау мен талдау, материалдық мәдениетті фотосурет арқылы таныстыру тағы да жоғары сапалы, ыңғайлы жазба технологияларының арқасында жасалды. Техникалық жағынан емес, интеллектуалдық мүмкіндігі тұрғысынан олар этнографияның зерттеу стратегиясына айтарлықтай өзгеріс енгізе қоймады. Сол үшін де біз "цифрлық этнографияға" қатысты әсіре айтылған тұжырымдарға сын көзбен қараймыз. Мұнда біз тікелей этнографиялық зерттеудегі цифрлық ресурстардың ықпалына тоқталамыз.

Этнографияның мультимодальды сипаты

Цифрлық технологиялардың әлеуеті бір зерттеу шеңберінде әртүрлі мәліметтерді жинауға және түрлі дереккөздерімен жұмыс жасап, оларды біріктіруге мүмкіндік береді. Негізінен этнография әрқашан мультимодальды болса да (зерттеуші тұтастай процеске кіріскен жағдайда деген ұғымда), цифрлық жазба барынша ашық және саналы мультимодальды ыңғайды қамтамасыз ете алды (Pink 2011). Цифрлық визуализация мүмкіндіктері визуалды материалдарды бұрын мүмкін болмаған оңай тәсілдермен этнографияның құзыретіне қосуға болатынын көрсетіп берді. Визуалды этнография мен фильм ұзақ уақыт антропологияның негізгі бөлігі болғанымен мұндай ресурстар көп жылдар бойына бөлек жанр ретінде қарастырылып келді. Монография фотосуреттермен иллюстрациялануы мүмкін, ал этнографиялық фильм онымен қатар өз маңыздылығы бар өнім болғанымен, этнографиялық зерттеудің есебіне енбеуі мүмкін. Соңғы уақытқа дейін әлеуметтану пәні өзінің басым тәжірибешілдері үшін тұрақты түрде мәтінге негізделген болды, тіпті визуалды мәліметтерге негізделген әлеуметтану талдаулары әлі де аз. Дегенмен, жаңа цифрлық технологиялардың пайда болуы этнографиялық жұмыс үшін визуалды материалды кешенді этнографиялық салаға шынымен біріктіретін мүмкіндік берді. Оның ішінде смартфондар, цифрлық камералар мен видео камералар, визуалды және құжаттық дереккөздерді сканерлеу мүмкіндігімен бірге, этнографтардың "далалық жағдайда" және одан тыс жерде де ақпаратқа қол жеткізу мүмкіндіктерін өзгертті (Lupton 2014; Pink et al. 2016). . Цифрлық визуализация дегеніміз іс жүзінде кез келген зерттеуші алдыңғы қатарлы технологияға жеке және қаржылық тұрғыда қол жеткізе алады дегенді

білдіреді. Дегенмен, біз оны "кез келген адам дайындықсыз немесе арнайы білімсіз жасай алады" деген ұғым қалыптастырғымыз келмесе де, визуалды мәліметтерді бұған дейінгі буын өкілдері үшін мүмкін болмаған жолмен жинауға және саралауға болатынын ескерткіміз келеді. Документалды фильмдер мен телеарна бағдарламаларын құрастыру әлі де жоғары деңгейлі біліктілікті талап етсе де, технологияны күнделікті өмірде пайдалану зерттеу барысында кең ауқымды мәліметтерді жинау мен талдауға жағдай жасайды.

Визуалды мәліметтерді жинау мен қолдану әлеуметтік ғылымдар саласында мәдени талдау ықпалының артуы нәтижесінде айтарлықтай кеңінен таралды. Визуалды мәліметтер мен материалдық мәдениеттің репрезентациялары - мұндай зерттеулердің негізгі аспектісі. Оларға бейнелердің семиотикалық анализі, архитектуралық кеңістік анализі, дизайн этнографиясы мен отандық тауарлар мен кеңістіктер анализі жатады. Дәстүрлі этнографиялық зерттеулер үшін мұндай аналитикалық стратегияларды қолдану және енгізу мүмкіндігі бары анық.

Рефлексивтіктің негізгі қағидасы "визуалды мәліметті" этнографтар жоқтан құрастырмауы тиіс екенін ұғынуды ұсынады. Мәдениеттердің өзіне тән визуалды түсініктері бар, мұндағы визуалды мәліметтер әлеуметтік қызмет пен әлеуметтік ұйымның ажырамас бөлігі. Басқаша айтқанда, әлеуметтік өмірдің көптеген аспектілері визуалды тұрғыда құжатталған. Хиттің (Heath 2004; Heath және Hindmarsh 2002) технологиялық жанама әрекет бойынша еңбегі негізгі мысалдар топтамасын ұсынады. Мысалы, Хит пен Луф (Heath және Luff, 2000), Лондонның метро жүйесіндегі бақылау бөлмелерінде бірлесіп жұмыс жасау мен өзара әрекеттесуге талдау жасайды, мұнда экрандағы визуалды мәліметтер - күнделікті жұмыстың басты ерекшелігі болған.

Ғылыми және медициналық зерттеу жағдайында визуалды мәдениет іргелі маңызға ие, ал мәліметтердің өзі визуалды терминдер негізінде құрастырылады. Думиттің (Dumit, 2004) нейровизуализация бойынша этнографиясында оның жасап шығарған ми сканерлерінің әсерлі бейнелері тек мәтінді ғана иллюстрациялап қоймайды, сонымен қатар бұл ғалымдар еңбегінің басты өнімі. Бұл тек бір ғана мысал. Ми қызметін визуализациялау биолог-ғалымдардың негізгі жұмысы, олардың ғылыми жұмысы барынша визуалды сипатқа ие. Сәйкесінше, бұл жерде ғылыми еңбектің "визуалды анализі" ғана емес, сондай-ақ ғылыми визуалды жұмыстың анализі де маңызды. Басқаша айтқанда, зерттегелі отырған әлеуметтік әрекет пен оның этнографиялық репрезентациясы арасында тікелей ұқсастық бар. Материалдық мәдениет пен өнер саласындағы мәліметтерді жария етуге

қатысты басқа да көптеген жергілікті жағдаяттар жайында да осыны айтуға болады Мұражайтанудың дамып келе жатқан салалары мен материалдық мәдениеттің көрінісі визуалды және материалдық мәдениеттің қалай ерекше жағдайда туындайтынын көрсететін көптеген мысалдарды алға тартады, тиісінше мұндай жұмыстың дәлме-дәл этнографиясы ретінде міндетті түрде мәдениеттің визуалды компоненттерін бейнелейтін болады. Біз бұрынғы тарауда айтып өткеніміздей, дәстүрлі этнографтар көбіне күнделікті мәдениеттің визуалды аспектілеріне жеткілікті дәрежеде көңіл бөлмеді, әрі дизайн, архитектура мен мәдени экспозицияның көптеген аспектілерін назардан тыс қалдырды. Қазір визуалды және материалдық анализ бойынша практиктер мен мәдениеттану саласының мамандары өте көп, дегенмен осы саладағы зерттеулер мен жалпы этнографиядағы далалық зерттеу жұмыстарын біріктіру қажеттігі туындап отыр. Қазіргі және болашақ зерттеулер қазіргі уақыттағыдай талдаудың мәтіндік және сұхбаттық 209 тәсілдерімен шектелмеуі тиіс. Цифрлық технология осы шеңберден шығу тәсілдерін қамтамасыз етеді.

Цифрлық кеңістіктегі этнография

Әртүрлі виртуалды алаңдардың маңызы ғаламдық және цифрлық әлеуметтік әлемде барған сайын артуда. Шынында да, қолданылатын технологиялар біздің "алаң" ұғымы туралы түсінігімізді кеңейтеді. Виртуалды, цифрлық кеңістіктерде "табиғи" қауымдастықтар бар. Ал информанттармен онлайн байланысу құралдарын қолданатын зерттеушілер көбіне ортасы бар әлеуметтік акторлардың желілерін пайдаланады. Кейбір информанттар үшін бастысы әлеуметтік шынайылық, сәйкесінше бірегейліктің негізгі көзі екені анық. Мұндай виртуалды қауымдастықтар этнографиялық зерттеу үшін жақсы мүмкіндік тудыра да алады, екінші жағынан әжептәуір кедергі келтіруі де мүмкін. Этнографтар қажетті технологияларды пайдалануда біліктілік танытқанымен, оларға бағыт-бағдар алу үшін жаңа аспектілер мен жаңа цифрлық орталарды үйренуге тура келеді. Алайда ондай орталар әлеуметтік өзара әрекеттесуді айқындайтын формаларды көрсетеді. Сонымен қатар, цифрлық технологияларды нақты зерттеуге қатысатын адамдар тобын қамту үшін пайдалануға болады. Ал мұндай байланыс көп информанттармен байланысқа қарағанда әлдеқайда тиімдірек болуы мүмкін.

Сұрақтар:

1. Этнографиядағы цифрлық құжаттардың маңызын жазыңыз.
2. Визуалды мәліметтер жинау үшін қажетті әдістерге тоқталыңыз.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Хамерсли М.П. Аткинсон. Этнография зеттеу принциптері. Төртінші басылым. Нұр-Сұлтан, Ұлттық аударма бюросы, 2020. 400 с.
2. Проблемы методологии системного исследования / Блауберг И.В., Садовский В.Н., Юдин Э.Г. – М.: Наука, 1970. – 456 с.
3. Работа этнографического музея с корреспондентами и школьниками. – Таллин, 1973.
4. Риверс У.Х. Психология и этнология. – М.: Сцэкгиз, 1926.
5. Русский народный свадебный обряд: исследования и материалы. – Л.: Наука, 1978.
6. Рэдклифф-Браун А.Р. Метод в социальной антропологии. – М., 2001.
7. Садохин А.П. Этнология. – М.: Гардарика, 2000.